

Pleskalová, Jana

[Šrámek, Rudolf. Úvod do obecné onomastiky]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2001, vol. 50, iss. A49, pp. 227-229

ISBN 80-210-2600-6

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101778>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENZE – REVIEWS – BESPRECHUNGEN – РЕЦЕНЗИИ

Rudolf Šrámek: Úvod do obecné onomastiky. Masarykova univerzita, Brno 1999, 191 s. + mapové přílohy. (ISBN 80–210–2027–X)

Onomastika, nauka o vlastních jménech, se v českých zemích začíná formovat v době národního obrození. U jejích počátků stáli především historikové, kteří se s vlastními jmény setkávali při vydávání staročeských památek. Jména pro ně znamenala cenný zdroj informací o dějinách našeho národa a českého jazyka. Z jejich pozorování vyšly první vědecké studie o vlastních jménech, a proto byla onomastika původně považována za pomocnou vědu historickou. Teprve v průběhu 20. století se o vlastní jména počínají soustavněji zajímat také jazykovědci a těžiště onomastických bádání se postupně přesunuje do jazykovědy. Velkou zásluhu na tomto vývoji měla monumentální díla Jana Gebauera, *Historická mluvnice jazyka českého* (I–IV, 1894–1929, IV. díl vydal F. Trávníček) a *Slovník staročeský* (I, II, 1903, 1904), která poskytla spolehlivé vodítko pro správnou interpretaci staročeského onymického materiálu, a dále podnětná stať V. Mathesia *O vědeckém studiu anglických jmen místních* (Časopis pro moderní filologii 3, 1913, s. 371–396), požadující zkoumání proprií lingvistickými metodami. Druhá polovina 20. století přinesla souborné zpracování oikonym (A. Profous: *Místní jména v Čechách* I–IV, 1947–1957, IV. díl s J. Svobodou; L. Hosák – R. Šrámek: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* I, II, 1970, 1980), některých druhů antroponym, rozsáhlý, téměř třičtvrtěmiliónový archiv pomístních jmen a tento bohatý materiál poskytl řadu témat pro studie teoretické povahy. Z nich vynikají práce Šmilauerovy a lze právem konstatovat, že položily základy české onomastické teorie. K jejímu dalšímu rozvoji významně přispěly studie P. Trosta a od 70. let zejména dílo R. Šrámka.

R. Šrámek je znám jako autor řady novátorských studií teoretického a metodologického charakteru, uznávaných doma i v zahraničí. V nedávné době k nim připojil knižní publikaci *Úvod do obecné onomastiky*, v níž shrnul a doplnil dosavadní výsledky svého bádání v této oblasti.

První kapitola recenzované publikace je věnována základním otázkám obecné onomastické teorie, především vymezení onomastiky jako vědního oboru, podstatě vlastních jmen, propriálních sféře jazyka a jejímu vztahu k sféře apelativní, klasifikacím vlastních jmen. Onomastika je v Šrámkově pojetí subdisciplína lingvistiky s relativně značnou mírou autonomnosti, je to nauka o vznikání a fungování propriálních pojmenovacích soustav, o jejich realizacích v konkrétních podmínkách společenských, časových a místních a zároveň nauka o konkrétních prvcích těchto soustav (s. 50–51). Autor zachovává její tradiční rozdělení odpovídající třem základním třídám proprií, ale namísto vžitého termínu toponymum užívá pro vlastní jména objektů na Zemi i v kosmu nadřazeného termínu geonymum. Uvedená trichotomie má v jeho podání následující podobu: a) geonyma – vlastní jména onymických objektů na povrchu země (a geomorfologických útvarů pod ním) a kosmonym, tj. jmen nebeských těles a útvarů na nich; b) bionyma – vlastní jména živých (nebo jakoby živých) bytostí; c) chrématonyma – vlastní jména pro objekty, jevy a vztahy vzniklé lidskou činností (s. 16). I když se termín geonymum v uvedeném významu postupně prosazuje (srov. např. V. Blanár, *Teória vlastného mená*, 1996, s. 26), nejsme přesvědčeni o jeho vhodnosti, protože výchozí řecké slovo znamená ‚země‘.

Dále autor představuje hlavní funkce vlastních jmen, podrobně se zabývá funkčním pojetím onomastiky a vymezuje její paradigma (široce pojatý propriálně pojmenovací akt), jehož typickými rysy jsou zejména dynamičnost a procesualnost. Jednotlivé fáze pojmenovacího procesu zachycuje pomocí vztahových modelů (vyjadřujících základní propriálně pojmenovací motivy), slovtvorných modelů a typů (postihujících konkrétní jazykové ztvárnění pojmenovacího motivu) a ilustruje je přehledem základních vztahových a slovtvorných typů oikonymie (souboru vlastních jmen místních) češtiny. Za cenné považujeme údaje o chronologii, územním rozšíření a frekvenci jednotlivých typů. K jejich popisu máme několik drobných připomínek. Výklady místních jmen, které vznikly z jmen obyvatelských a jiných označení obyvatel, jsou příliš zkratkovité a v této stručné podobě nemusí být správně pochopeny (např. *Mezilesice* ‚lidé bydlící mezi lesy‘, *Zábrdovice* ‚lidé za brdem‘, *Mýdlovary* ‚mydláři‘ atp., s. 37–40). Kniha totiž je určena nejenom lingvistům, ale i vysokoškolským studentům a širší vědecké veřejnosti. Málo přesvědčivé je vysvětlení tvarového vyrovnání služebných jmen typu *Sokolníky* se jmény typů *Jaroměřice*, *Bohušovice* (pl.) na pozadí společného lokálu pl. („v *Sokolniciech* je shodný s v *Jaroměřicích*“ s. 40), protože uvedené typy neměly původně lokál pl. stejný (stč. v *Sokolniciech* x v *Jaroměřicích*). Zprostředkující roli tu spíše sehrála výchozí podoba nom. pl. (*sokolníci*, *Jaroměřici*). – V rámci vztahového modelu III ‚jaké to tam je‘ figurují dvě skupiny deadjektivních toponym: a) neodvozená (*Račí*, *Rybí*, *Srní*, *Vlčí*, *Velká*, *Vysoká*, *Lysá*, *Mokrá* atd.), b) odvozená (*Borová*, *Smrčné*, *Kamenná*, ...). Domníváme se, že typ *Rybí* mezi neodvozené útvary nepatří, protože jeho formant *-í*, vyjadřující kolektivní posesivitu, se podílí na vyjádření propriálně pojmenovacího motivu stejně jako široce vztahové sufixy *-ový*, *-ný*, jejichž typy představují v uvedeném popisu toponymických slovtvorných struktur útvary odvozené (s. 43). Mezi typem *Rybí* a jmény vzniklými z adjektiv primárních a adjektiv se zastřenou slovtvornou stavbou (*Velká*, *Lysá*) je z hlediska jejich utvářenosti podstatný rozdíl.

Stejně jako předchozí oddíly je i část věnovaná komponentům onomastické práce velmi instruktivní. Právem je zdůrazněna velká výpovědní hodnota onymického materiálu; bez nejstarších proprií (z 10.-1. poloviny 13. století) se popis hláskového vývoje nejstarší češtiny opravdu neobejde, ale toto tvrzení platí pouze pro jména z originálů a kopií pořízených v sledované době. Např. za první doklady změny *g > h* považujeme jména *Bohuslaus*, *Bohuš* doložená v listině z r. 1169, protože jde o originál z té doby. Bohemikum *Hradczane* z listiny datované k r. 1126 je třeba brát s rezervou (s. 60), protože jde o její opis vyhotovený v 17. století. Při práci se starobylým listinným materiálem jsme se mnohokrát přesvědčili, že pozdní kopie (nebo falza) vypovídají o hláskosloví někdejších originálů velmi nepřesně.

mentů, které jsou strukturovány jako svébytný systém a prosazují se jak v propriálně pojmenovacím aktu, tak v komunikačním užití proprií podle určitých schémat majících noremní charakter“ (s.126–127). Na vztahu onomastika – lexikografie je založena další subdisciplína onomastiky zvaná onomastická lexikografie; jejím úkolem je postihnout specifika koncepce a způsobu zpracování onymických slovníků. Autor navazuje na svou stat *Onomastická lexikografie* (in: F. Čermák – R. Blatná, eds., *Manuál lexikografie*, s. 158–181) a věnuje se problematice onymického hesla (a v této souvislosti zejména volbě heslového slova), druhům onymických slovníků a v závislosti na jejich typech popisuje různé způsoby slovníkového zpracování proprií, poukazuje na jejich klady i zápory. Zdůrazňuje, že každý onymický slovník by měl respektovat specifika proprií a představovat příslušnou onymii jako systérově uspořádaný a strukturovaný celek.

Třetí část se zabývá vztahem onomastika – dialektologie, tématem, které je autorovi velice blízké, protože kdysi jako dialektolog začínal a nikdy tuto oblast jazykovědného bádání zcela neopustil. Vzájemný poměr obou disciplín charakterizuje jako utilitární, poněvadž obě s úspěchem využívají poznatků „toho druhého“ oboru a často i shodných metod, zejména metody jazykovězeměpisné. V jejím využití však panuje zásadní rozdíl: zatímco nářeční atlas zobrazuje třídu jevů na základě dobře zvoleného, avšak zaměnitelného reprezentanta, musí onomastický atlas pracovat se všemi nezaměnitelnými jednotlivinami majícími ustálenou lokalizaci (s. 152). Základní diference mezi areálem onymickým a dialektovým vyplývají z toho, že vlastní jména jsou s pojmenováváním objektem těsně spojena (toponymický areál je vázán na geografickou fixaci objektů v krajině, antroponymický areál na fixaci v rodinných vztazích).

Dílo uzavírá kapitola podávající nástin tematického vymezení náplně a vnitřní struktura onomastiky.

Škoda, že v knize není rejstřík, neboť orientace v tak náročné tematice není snadná.

Úvod do obecné onomastiky vyniká – stejně jako Šrámkovy publikace dřívější – myšlenkovou originalitou a schopností danou problematiku výstižně popsat, analyzovat a pregnantně formulovat závěry, to vše na základě hluboké znalosti onymického materiálu (nejen českého) a s ohledem na domácí i zahraniční onomastickou literaturu. Jsme přesvědčeni, že recenzované dílo zaujme důležité místo v obecné onomastické teorii a že významně ovlivní další vývoj onomastiky domácí i zahraniční.

Jana Pleskalová

Ludmila Pacnerová (ed.): Česká bible Hlaholská (bible Vyšebrodská). Slovanský ústav Akademie věd České republiky (Euroslavica). Praha 2000, 526 s. ISBN 80–854944–49–3

Položíme-li si otázku: „Co daly české země Evropě a lidstvu?“, musíme na prvním místě ve výčtu kulturních hodnot jmenovat český podíl na církevněslovanské kultuře. Tzv. „moravská misie“, k níž došlo z podnětu knížete Rastislava v druhé polovině 9. století, byla totiž rozhodující událostí nejen pro české kulturní dějiny, ale i pro veškeré kulturní dějiny slovanské. Dala nejprve Rastislavově říši a posléze i ostatním slovanským zemím vlastní církevní a spisovný jazyk a s ním i překlad posvátných knih a církevních textů. V oblasti křesťanské Evropy tak byla u slovanských národů založena tradice národního a liturgického jazyka, jehož důležité funkce jsou dodnes živé u jižních a východních Slovanů. I když v české oblasti podlehl nakonec církevněslovanský jazyk latině, jsou stopy církevněslovanské vzdělanosti tak početné a rozmanité, že nás opravňují před-